

จากบรรณาธิการ

การศึกษาพุทธศาสนา อย่างเป็นวิชาการในมหาวิทยาลัยสงฆ์

แม้ว่าพุทธศาสนาจะถือกำเนิดขึ้นในฐานะที่เป็นกระบวนการปฏิบัติที่มุ่งแก้ปัญหาภายในของมนุษย์เป็นหลัก แต่ในเวลาต่อมา เนื้อหาของพุทธศาสนา (ที่มีการเขียนอรรถกถา-อธิบายเพิ่มเติมมากมายและหลากหลายในเวลาต่อมา) ก็กลายมาเป็น 'วิชา' ที่มีการเรียนการสอนและการวิจัยศึกษาในเชิงวิชาการในสถาบันการศึกษาในประเทศต่างๆ ว่าเฉพาะสังคมไทย เนื่องจากเราเป็นสังคมพุทธ การศึกษาพุทธธรรมนับแต่แรกที่พุทธศาสนาเข้ามาสู่สังคมไทย จึงเน้นหนักไปทางด้านการศึกษาปฏิบัติมากกว่าจะศึกษาพุทธศาสนาอย่างเป็นวิชาการดังที่กระทำกันในสถาบันการศึกษาเวลานี้ จะอย่างไรก็ตาม แนวโน้มที่จะเสนอให้เห็นว่า การศึกษาพุทธธรรมเชิงปฏิบัติ แม้จะเป็นหลักสำคัญของพุทธศาสนา แต่การปฏิบัตินั้นจำเป็นต้องวางอยู่บนทฤษฎีทางวิชาการที่ถูกต้อง ซึ่งจะปรากฏเป็นรูปเป็นร่างชัดเจนในยุคอรรถกถาดังที่มีการแยกว่าฐานะในพุทธศาสนามีอยู่ ๒ ประการคือ คันถฐานะ (การเรียนพุทธธรรมเชิงทฤษฎีหรือเชิงเนื้อหา) กับวิปัสสนาฐานะ (การปฏิบัติพุทธธรรมตามทฤษฎีที่ศึกษามาแล้วนั้น) (อรรถกถาธรรมบท เป็นต้น) แนวโน้มนี้ต่อมาส่งผลให้เกิดการเรียนการสอนพุทธธรรมเชิงวิชาการอย่างกว้างขวางในเวลาต่อมา มีการก่อตั้งมหาวิทยาลัยพุทธศาสนา เช่น มหาวิทยาลัยนาแลนทา เพื่อรองรับจุดมุ่งหมายดังกล่าวนี้

คณะสงฆ์ไทยเรียนคัมภีร์และปฏิบัติธรรมควบคู่กันไปด้วยมาตั้งแต่สมัยโบราณ แม้จะมีการเรียนคัมภีร์ แต่เราไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นการศึกษาพุทธศาสนาอย่างเป็นวิชาการ เพราะการเรียนคัมภีร์นั้นดำเนินไปตามกระบวนการวิธีทางคันถฐานะ อันได้แก่การเตรียมความรู้เชิงทฤษฎีที่ถูกต้องเพื่อเป็นพื้นฐาน สำหรับการก้าวไปสู่การปฏิบัติ การศึกษาพุทธศาสนาอย่างเป็นวิชาการมีจุดหมายในตัวเอง และจุดหมายนี้ไม่จำเป็นต้องสัมพันธ์กับการจะนำพุทธธรรมไปปฏิบัติในชีวิตจริง และก็ไม่จำเป็นต้องสัมพันธ์กับความเป็นชาวพุทธ (ดังมีปราชญ์ทางพุทธศาสนาในต่างประเทศจำนวนมากที่ไม่ได้นับถือพุทธศาสนา)

ดูเหมือนว่าการศึกษาพุทธศาสนาอย่างเป็นทางการในสังคมไทยจะเริ่มก่อรูปขึ้นในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระองค์นี้เป็นผู้ได้รับการศึกษาแบบตะวันตก (ซึ่งเริ่มแพร่เข้ามาในสังคมไทยในยุคนั้น) และในงานนิพนธ์ของพระองค์ท่านเรามักจะพบการแสดงความคิดเห็นเชิงวิพากษ์วิจารณ์ต่อเนื้อหาพุทธศาสนาอย่างที่กระทำกันในวงวิชาการตะวันตก จะอย่างไรก็ตาม การศึกษาพุทธศาสนาเชิงวิชาการก็มาเริ่มปรากฏอย่างเป็นทางการเมื่อมีการก่อตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ ๒ แห่ง คือ มหาจุฬาราชวิทยาลัย (พ.ศ.๒๔๔๙) และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (พ.ศ. ๒๔๙๐) มหาวิทยาลัยสงฆ์ ๒ แห่งนี้จัดการศึกษาแบบเดียวกับมหาวิทยาลัยตะวันตก มีคณะหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพุทธศาสนา (และปรัชญา) โดยเฉพาะ วิธีการและเนื้อหาในการศึกษาพุทธศาสนาก็คือวิธีการและเนื้อหาที่อิงอยู่กับวิธีคิดทางวิชาการแบบตะวันตก (ซึ่งก็คือวิธีคิดทางวิชาการที่ใช้อยู่ในมหาวิทยาลัยทั่วไปในบ้านเรา)

การเรียนพุทธศาสนาแบบวิชาการต่างจากการเรียนพุทธศาสนาเชิงคันถธุระ (ดังที่ปรากฏในการเรียนปริยัติธรรมสายเดิมคือ บาลีและนิกัธรรม) มีข้อน่าสังเกตว่า การเรียนพุทธศาสนาอย่างเป็นทางการนี้สอดคล้องกับความเป็นพระสงฆ์หรือไม่ เพราะการเรียนในแนวนี้วางอยู่บนสมมติฐานที่ว่าผู้เรียนผู้สอนจะวางตัวเป็นกลางและศึกษาสิ่งที่เรียนด้วยจิตใจที่วิพากษ์วิจารณ์อย่างเสรี จริยอยู่พุทธศาสนาจะให้เสรีภาพในการยอมรับนับถือตลอดจนแม้การวิพากษ์วิจารณ์ครูของตนเอง (ตามหลักกาลามสูตร) แต่ในแง่ความเป็นศาสนาเราคงต้องยอมรับว่า เมื่อเทียบกันระหว่างการเรียนบาลีและนิกัธรรมกับการเรียนพุทธศาสนาแบบที่สอนกันในมหาวิทยาลัยสงฆ์ อย่างแรกดูจะสนับสนุนให้ผู้ศึกษาศรัทธาและหนักแน่นในพุทธศาสนามากกว่าอย่างหลัง

ปัญหาข้างต้นเป็นปัญหาที่ตอบไม่ได้ง่าย ๆ บางท่านอาจคิดว่าการศึกษาพุทธศาสนาเชิงวิชาการไม่จำเป็น

ต้องแปลความหมายว่าเป็นการไม่ให้ความสำคัญแก่มิติด้านความศรัทธาในพุทธศาสนา ผู้ศึกษาพุทธศาสนาอย่างเป็นทางการอาจมองเห็นแง่มุมใหม่ ๆ ในพุทธธรรมที่ไม่เคยมองเห็นหากไม่ใช้กรอบทางวิชาการสมัยใหม่เข้าจับ และการมองเห็นนั้นอาจช่วยให้เขาศรัทธาและมั่นใจในพุทธธรรมมากยิ่งขึ้น คงไม่มีใครปฏิเสธว่าสิ่งที่กล่าวมานี้ไม่อาจเป็นไปได้ จะอย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่ดูเหมือนว่าเราจะต้องยอมรับกันก็คือ การเกิดขึ้นของมหาวิทยาลัยสงฆ์ (ซึ่งเริ่มต้นจากพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ได้สร้างคุณูปการมหาศาลแก่วงการการศึกษาพุทธศาสนาในบ้านเรา มหาวิทยาลัยสงฆ์คือแหล่งผลิตปัญญาชนทางพุทธศาสนาที่สำคัญนี้ไม่นับคุณูปการด้านการสังคมสงเคราะห์อันได้แก่การให้โอกาสคนยากจนเข้ามาสู่ระบบการศึกษาในระดับสูง ซึ่งเป็นปัญหาหรือช่องว่างที่รัฐไม่สามารถจัดการได้ตลอดมา (และคาดว่าจะตลอดไป)

ในช่วงที่มหาวิทยาลัยสงฆ์เปิดสอนพุทธศาสนาเชิงวิชาการนั้น มหาวิทยาลัยทางโลกยังไม่เห็นความจำเป็นที่จะเปิดสอนพุทธศาสนาในฐานะวิชาเอกดังที่กระทำกันในมหาวิทยาลัยฝ่ายสงฆ์ แต่ในเวลาต่อมาเมื่อมีการเปิดภาควิชาปรัชญาและศาสนาในมหาวิทยาลัยทางโลก ก็เริ่มมีแนวโน้มที่จะมีการเรียนการสอนพุทธศาสนาเชิงวิชาการในมหาวิทยาลัยเหล่านี้มากขึ้น และแนวโน้มนั้นก็พุ่งตัวจนก้าวล้ำมหาวิทยาลัยสงฆ์ไปในเวลาเพียงไม่กี่สิบปี ปัจจุบันมหาวิทยาลัยสงฆ์เปิดสอนพุทธศาสนาจนถึงระดับปริญญาโท (ซึ่งยังเป็นปัญหาเรื่องการรับรองจากรัฐอยู่) ในขณะที่มหาวิทยาลัยทางโลกมีหลักสูตร (ทางปรัชญาเช่นที่จุฬาฯ ทางศาสนาเช่นที่ธรรมศาสตร์ และมหิดล เป็นต้น) ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนศึกษา และทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาได้จนถึงระดับปริญญาโท และเอก แม้ว่าการมีปริญญาเอกหรือโทจะไม่ใช่ว่าวัดเด็ดขาดถึงความก้าวหน้าทางวิชาการ แต่ปัญหาที่น่าคิดก็คือในทางโครงสร้างรวม ๆ เวลานี้พระสงฆ์ ซึ่งน่าจะเป็นผู้นำด้านการศึกษาพุทธศาสนา

ดูจะกำลังมีท่าทีว่าจะเป็นผู้ตามขรवासเสียแล้ว ปรากฏการณ์นี้แปลว่าอะไร สังคมไทยควรมองปรากฏการณ์นี้อย่างไร นี่คือน่าคิด

ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์) เคยพูดถึงเรื่องนี้มาหลายครั้งในอดีต ในทัศนะของท่าน คณะสงฆ์มีปัญหาด้านการจัดการศึกษาหลายประการ เช่นการไม่มีโครงสร้างรวมที่เป็นเอกภาพ และการขาดความสนับสนุนอย่างเข้าใจจากรัฐ (ซึ่งความสนับสนุนนี้มีความหมายมากกว่าการให้เงินงบประมาณเพียงอย่างเดียว) ความไม่พร้อมเหล่านี้ทำให้ความคาดหวังว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์จะจัดการเรียนการสอนได้มีประสิทธิภาพกว่าที่เป็นอยู่ดูจะเป็นเรื่องที่ 'ขอมากเกินไป'

พระสงฆ์สามเณรที่จบปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ เวลาที่เกือบทั้งสิ้นจะเลือกสอบเข้าเรียนต่อระดับปริญญาโทและเอกในมหาวิทยาลัยทางโลก เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหิดล ศิลปากร มากกว่าที่จะเลือกสอบเข้าเรียนต่อระดับปริญญาโทในมหาวิทยาลัยสงฆ์เอง นี่คือน่าสนใจอะไรคือแรงจูงใจให้พระสงฆ์เองยินดีจะเรียนในมหาวิทยาลัยทางโลกในเรื่องทางศาสนาของตน มากกว่าที่จะยินดีเรียนในมหาวิทยาลัยที่

ดำเนินงานโดยคณะสงฆ์เอง (ซึ่งโดยทฤษฎีและโดยอุดมคติน่าจะเป็นสถาบันที่เหมาะสมและมีศักยภาพที่สุดในการให้การศึกษาในเรื่องท่านองนี้)

การจะมีมหาวิทยาลัยดีๆ สักแห่งหนึ่งเป็นเรื่องที่ต้องลงทุนยาวนาน เชื่อกันว่าอาจารย์ที่มีคุณภาพจะทำให้มหาวิทยาลัยมีคุณภาพ ปัญหาหนึ่งที่สถาบันสงฆ์ประสบมาตลอดคือคนดีมีฝีมือที่สถาบันสงฆ์สร้างมากับมือเมื่อถึงช่วงเวลาหนึ่งมักจะหลุดลอยไปอยู่ที่อื่นหมด การจะให้บุคลากรประเภทนี้อยู่กับมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นเรื่องที่ต้องแก้ด้วยระบบ นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยสงฆ์ยังมีลักษณะพิเศษประการหนึ่ง (ซึ่งไม่ทราบว่าเป็นจุดอ่อนหรือไม่) คือ ครู อาจารย์ที่สอนอยู่ในมหาวิทยาลัยสงฆ์เกือบทั้งสิ้นคือศิษย์เก่าของสถาบัน การมีคนในสถาบันเดียวกันร่วมทำงานด้วยกัน อาจมีข้อดีในแง่ความคุ้นเคยและเข้าใจกัน แต่อาจมีข้อเสียเรื่องการขาดความหลากหลาย เป็นเรื่องที่น่าทดลองเหมือนกันว่า หากมหาวิทยาลัยสงฆ์รับอาจารย์ที่จบมาจากมหาวิทยาลัยทางโลกเช่น มหิดล ธรรมศาสตร์ จุฬาฯ ความหลากหลายนี้จะช่วยให้การเรียน การสอน ตลอดจนการบริหารงานและโลกทัศน์ของสถาบันก้าวไปในทิศทางใด